Silvia MAZNIC

Omonimia latină. Considerații

S.M. – conf. univ. dr., Departamentul Limba română, Lingvistică generală și Limbi clasice, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de interes: morfosintaxa verbului românesc, gramatica și lexicologia limbii latine, evoluția limbii latine. Autoare a culegerii de exerciții *Lexicul limbii latine* (2007), a materialului didactic *Etimologii latino-românești* (2009), a monografiei științifice *Studiu asupra verbelor eventive în limba română* (2011).

Controversată *in se,* omolexia a fost discutată de lingviști sub mai multe aspecte, de aceea considerăm necesar a motiva *ab initio* utilizarea, în articolul de față, a definițiilor și a clasificărilor referitoare la fenomenul vizat.

Definiția corespunzătoare, în opinia noastră, omonimiei latine este următoarea: „Omonimele (omolexele) sunt cuvintele cu complexe sonore identice, însă cu sensuri complet diferite, care coincid atât în pronunție, cât și în scris la formele inițiale (indiferent de prezența / lipsa și altor forme coincidente în paradigmele lor morfologice, adică indiferent de faptul dacă sunt totale sau parțiale), funcționând sincronic într-o perioadă dată de timp” [1, 106-107].

Aderăm la opinia că omonimia se referă exclusiv la nivelul lexical al limbii, iar coincidențele atât dintre forma inițială a unui cuvânt și una dintre logoformele din paradigma altui cuvânt (comp.: **amor** s.m. „iubire” și **amor** „sunt iubit” prez. ind. pas., pers. I sg. de la verbul *amare*), cât și dintre logoforme din paradigmele unor cuvinte diferite (**muris** D. / Abl. pl. de la *murus, -i* s.m. „zid” și **muris** G. sing. de la *mus, muris* „șoarece”) sau din paradigma aceluiași cuvânt (**bello** D. sing. de la *bellum, -i* s.n. „război” și **bello** Abl. sing. de la *bellum, -i*) țin de alt nivel al limbii, de cel

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

morfologic [1, 82-83], deşi *omoformia* prezintă pentru traducerea latină un interes practic. *Omonimia morfologică* constituie o caracteristică *sui generis* a limbii latine. Întâlnită într-un text, forma *sero* poate avea 5 semnificaţii gramaticale: **sero** „târziu" (adv.), **sero** (la D. şi Abl.) < *serum, -i* „zer", **sero** (la D. şi Abl.)< *serus, -a, -um* „târziu", **sero,** *serĕre, sevi, satum* „a semăna" şi **sero***, serĕre, serui, sertum* „a împleti" (ambele la pers. I sing., prez., ind.). Probabil, doar în latină, datorită omonimiei de forme, putem întâlni propoziţii de felul:

1. *Malo esse malum malum malae mali malis bonis quam esse bonum malum bonae mali malis malis,* care are un sens logic şi foarte clar „Prefer să mănânc un măr rău al copacului rău cu dinţi buni decât un măr bun al unui copac bun cu dinţi răi". Avem asociate, în această propoziţie, următoarele omoforme: **malus, -i** „măr"; **malum, -i** „fruct de măr"; **malus, -a, -um** (adj.) „rău"; **mala, -ae** „falcă"; verbul **malo** „eu prefer".

2. *Malus mala – mala mala* „Copacul rău de măr (dă) mere rele".

Omonimele morfologice sunt foarte frecvente în limba latină, făcând uneori dificilă traducerea unui text: **adeo** verb *eu vin* / **adeo** adv. *până acolo,* **altum** subst. *largul mării* / **altum** adj. neutru *înalt* / **altum** p.p.pas. de la *alo, alere* „a creşte, a hrăni", **aves** / **aves, crevi** / **crevi, eo** / **eo, feras** / **feras, finis** / **finis, flores** / **flores, foedus** / **foedus, forte** / **forte, imus** / **imus, labores** / **labores, latis** / **latis, legis** / **legis, liberos** / **liberos, loco** / **loco, manes** / **manes, milites** / **milites, minor** / **minor, miseris** / **miseris, modo** / **modo, opera** / **opera, ora** / **ora** / **ora, ovis** / **ovis, parens** / **parens, passus** / **passus, qua** / **qua, regis** / **regis, salutes** / **salutes, sano** / **sano, satis** / **satis, sector** / **sector, secundo** / **secundo, secundum** / **secundum, servis** / **servis, severis** / **severis, sine** / **sine, solum** / **solum** / **solum, suis** / **suis, tutor** / **tutor, veniam** / **veniam, vires** / **vires, vis** / **vis.**

Aşadar, în funcţie de criteriul coincidenţei omonimelor la toate formele, distingem *omonime totale* sau *absolute* [2, 8], precum **tempus, -oris** s.n. „tâmplă" / **tempus, -oris** s.n. „timp" şi *parţiale* sau *relative:* **foedus, -eris** s.n. tratat, pact / **foedus, -a, -um** adj. urât, hidos [10].

Între *omonimia lexicală* (**os**, ossis „os" / **os**, oris „gură") şi *omofonie* există o relaţie de includere, aceasta din urmă cuprinzând, pe lângă *omonimie, omoformie şi omografie* (**eādem** (adv.) / **eădem**, forma de

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

Abl. de la pron. **ea**), toate coincidențele sintagmatice posibile din lanțul vorbirii: înlănțuiri de cuvinte, segmente separate de vorbire, morfeme aparte și chiar îmbinări de sunete contigue, asonanțe și alte apropieri sonore accidentale [1, 82]. Astfel, nu vom încadra în obiectul cercetării noastre *omonimele fonetice* de tipul: **aequus** „neted, egal" / **equus** „cal"; **annus** „an" / **anus** „bătrână"; **caedo** „lovesc" / **cedo** „merg, cedez"; **cattella** „cățelușă" / **catella** „lănțuc"; **curro** „alerg" / **curo** „îngrijesc"; **ferris** „din fier" / **feris** „despre fiare"; **ferrum, -i** fier **ferum (ferus, -a, -um)** „sălbatic"; **quaeror** „întreb" / **queror** „mă plâng"; **valles** „vale" / **vales** „tu ești puternic"; **villis** „despre ferme" / **vilis** „ieftin" ș.a.

Vom încerca în continuare să exemplificăm distribuirea omonimelor în funcție de căile lor de formare: *omonime cu etimologii diferite; omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice; omonime formate prin conversiune; omonime formate prin afixare* [3, 132].

1. *Omonime cu etimologii diferite (etimologice)*:

calx, calcis (gr.) f. „piatră de var" și **calx**, calcis (etrs.) f. „călcâi", aceasta din urmă având o etimologie nedeterminată, probabil etruscă [9, 255];

labrum, -i „buză" < **labium, -i** „buză" și **labrum, -i** „bazin, scăldătoare" < **lavabrum** < **lavo,-are** „a spăla" [10];

platea (gr.) „stradă" și **platea** „pasăre înotătoare, pelican" [10];

acia, -ae „ață" < **acus** „ac" și **acia, -ae** (acies, -ei) „ascuțiș" < **acer** „ascuțit, ager". **Acies, -ei** trece la declinarea I-a și devine omonim cu **acia, -ae** „ață." Drept dovadă este următoarea constatare: „Încă în latina clasică apar forme paralele **materies** / **materia**" [7, 59];

populus, -i (etrs.) [5, 38] m. „popor" și **populus, -i** f. „plop" este un împrumut italo-grecesc [9, 321].

De la verbul **doleo, -ere** „a durea, a simți durere", în sec. III-IV e.n. s-a format substantivul **dolus**, atestat și la poetul Commodianus cu sensul „durere, tristețe" [7, 112]. Acest cuvânt este panromanic, căpătând o largă răspândire: rom. **dor**, it. **duolo**, sp. **duelo**, port. **do**, v. fr. **duel**. Derivatul devine în latină omonim cu un alt substantiv **dolus, -i** „viclesug", care nu se găsește în nicio limbă romanică.

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

2. *Omonime formate prin afixare:*

labellum „buzișoară" < **labrum** „buză" + suf. -**ell(um)** și **labellum** „cadă mică" < **labrum** „cadă, bazin, scăldătoare" + suf. -**ell(um)**;

musculus „șoricel" < **mus, muris** „șoarece" + suf. **-cul(us)** și **musculus** (bot.) „mușchiuleț" < **muscus, -i** (bot.) „mușchi" + suf. **-ul(us)**. Este interesant că **muscus** are derivat doar în română, dar în italiană, sardă, spaniolă, portugheză cuvântul lipsește, trebuie pornit de la **muscus** [6, 148];

rapina „jaf" < **rapio** „a jefui" + suf. -**in(a)** și **rapina** „câmp semănat cu ridiche" < **rapa** „ridiche" + suf. -**in(a)**.

Un caz interesant îl prezintă cele două verbe de grupa I-a, **comparo, -are**, „a pregăti" < (com+paro) și **comparo, -are** < (**compar**) „a pune alături, a aranja între ei", unul a apărut prin derivare prefixală, iar celălalt prin formare de la numele **compar** „egal".

3. *Omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice (semantice):*

planta, -ae „talpă a piciorului" și **planta, -ae** „plantă, butaș, răsad". Dezagregarea sensului are loc astfel: de la substantivul **planta, -ae** „talpă a piciorului" apare verbul **planto, -are** „a apăsa pământul cu piciorul", care în limba agricultorilor capătă înțelesul de „a semăna" (comp.: rom. *a planta*). Apoi, de la **planto** derivă substantivul deverbal **planta** „butaș, plantă" (după modelul **pugna** „luptă" de la **pugnare** „a lupta") [9, 25];

visus, -us „vis" și **visus, -us** „părere, punct de vedere" provin ambele de la **video, videre**, dar în urma scindării semantice ajung să aibă sensuri diferite.

Diferențierea semantică poate fi însoțită de diferențieri formale, precum schimbarea genului. Aceasta se observă în botanică, unde s-a creat un sistem regulat de denominație a copacului și a fructului acestuia: **malus, -i** *f.* „copac de măr" / **malum, -i** *n.* „fructul mărului"; **pirus, -i** *f.* „păr (arbore)" / **pirum, -i** *n.* „pară (fruct)".

4. Omonime formate prin conversiune:

malus, -a, -um (adj.) „rău, rea" și **malum, -i** s.n. „rău";

serus, -a, -um (adj). „târziu" și **serum, -i** s.n. „vreme târzie".

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

La urmărirea statistică a evoluției seriilor de omonime până în stadiul lor actual s-a constatat că, din cele 176 de serii, în limbile romanice numai 28 și-au păstrat caracterul omonimic în una sau mai multe limbi romanice [4, 618]. Printre seriile omonimice latinești păstrate în mai multe limbi romanice atestăm:

mundus, -a, -um „curat" > it. *mondo*, prov. *mon;*

mundus, -i „lume" > it. *mondo*, prov. *mon;*

cornu, -us „corn de animal" > rom. *corn*, cat. *corn* rom. *corn*, cat. *corn;*

cornus, -i „arbore de corn" > rom. *corn*, cat. *corn.*

Serii omonimice latinești păstrate într-o singură limbă:

canna, -ae „cană, ibric" > prov. *cana* [8];

canna, -ae „trestie, papură, stuf" > prov. *cana* [8].

În alte cazuri, a fost moștenit în mai multe limbi romanice numai un singur membru dintr-o serie omonimică:

plaga, -ae „rană" > rom. *plagă*, it. *plaga*, fr. *plaie*, prov. *plaga*, span. *llaga*, ptg. *chaga;*

plaga, -ae „suprafață, țară, regiune, rețea" a dispărut din toate limbile romanice.

Moștenit într-o singură limbă romanică:

orulare > rom. „a urla";

orulare „a mărgini, a șovăi" a dispărut.

Evoluția omonimică cunoaște cazuri când toți membrii unor serii latine au dispărut:

margella, -ae „mărgea" și **margella, -ae** „perlă" au dispărut ambele [4, 621].

Omonimia a avut adeseori un rol important în dispariția unor cuvinte omonime în următoarele condiții: când era jenantă confuzia dintre acestea (**dolus, -i** „vicleșug" / **dolus, -i** „durere"); când denumeau noțiuni importante, frecvente **salire** „a săra" a fost eliminat de concurența cu **salire** „a sări" it. *salire*, fr. *saillir*, prov. cat. *sallir*, sp. *salir*, ptg. *sahir*; încadrarea morfologică, deosebită după gen, a omonimelor aceleiași serii [4, 621]. Desființarea omonimiei latine prin încadrarea morfologică, deosebită după gen, a substantivelor omonime latine este în limbile romanice doar o consecință exterioară a acestei încadrări [4, 629].

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

Omonimia latină a dispărut și prin continuarea, în limbile romanice, a unui omonim în forma lui de la cazul direct și a celorlalte omonime din serie cu formele lor de la un caz oblic.

În limba latină este reprezentată plenar atât omonimia lexicală, cât și cea morfologică. Sursele apariției omolexelor sunt afixarea, dezagregarea semantică a polisemiei, conversiunea ș.a. În evoluția de la latină spre limbile romanice, seriile omonimice s-au păstrat în proporție de 16% [4, 618], româna creându-și propriile omonime prin modificări fonetice: **dolare** > **a dura** „a construi" și **durare** > a dura „a se prelungi în timp"; **seminare** > **a semăna** „a introduce în sol semințe de plante" și **similare** > **a semăna** „a avea trăsături comune".

Bibliografie

1. Vasile Bahnaru, *Elemente de semasiologie română*, Editura Știința, Chișinău, 2009.
2. *Dicționar de omonime al limbii moldovenești*, Editura Lumina, Chișinău, 1988.
3. *Lexicologia practică a limbii române* (redactor responsabil Vasile Bahnaru), Editura Profesional Service, Chișinău, 2013.
4. Petru E. Zugun, *Privire generală asupra omonimiei latino-romanice*, în „Studii și cercetări lingvistice", an. XIX, București, nr. 6, 1968, p. 617-629.
5. *Istoria limbii române*, vol. I, EA, București, 1965.
6. *Istoria limbii române*, vol. II, EA, București, 1969.
7. Nicolae Corlăteanu, Lidia Colesnic-Codreanca, *Latina vulgară*, Editura Cartier, Chișinău, 2007.
8. *Dicționar german-român*, Editura Științifică, București, 1958.
9. А. В. Грошева, *Латинская земледельческая лексика на индоевропейском фоне*, Наука, Санкт-Петербург, 2009.
10. И. Х. Дворецкий, Д. Н. Корольков, *Латинско-русский словарь*, Гос. изд. иностр. словарей, Москва, 1949.

BDD-A20799 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)